

Biography Collection
Биографична колекция

ПОП ГРУЙО ТРЕНЧОВ И НЕГОВАТА ПОЕМА ЗА АПРИЛСКАТА ЕПОПЕЯ ОТ 1876 Г.

(По случай 180 години от рождението му
и 140 години от Априлското въстание)

Христо Темелски

Църковно-исторически и архивен институт

Резюме. Статията разкрива страници от житейския път на поп Груйо Тренчов – пламенен обществен деец и революционер, участвал в подготовката и хода на славната Априлска епопея от 1876 г. Изпод негово перо излиза поема, посветена на въстанието, която е ценен спомен на очевидец и участник в едно значимо историческо събитие.

Keywords: Gruyo Trenchov, The April uprising of 1876, Bulgarian Revival period

В националноосвободителната борба на българския народ през XIX в. участвали стотици знайни и незнайни православни духовници – митрополити, епископи, монаси, монахини и свещеници.¹⁾ Сред тях ярко се откроявал енорийският свещеник от съставната Банска енория (състояща се от с. Баня и с. Мечка) на Панагюрска духовна околия поп Груйо Тренчов Бански. Слабо образован, много енергичен, смел, доблестен, с открито сърце и душа, родолюбив и себеотрицателен, той спечелил до всеотдайност своите енориарши в подготовката и хода на славната Априлска епопея от 1876 г.

Той се родил през 1836 г. в с. Баня и бил кръстен Григор, но го наричали, а и сам той се подписвал Груйо.²⁾ Бъдещият революционер учил в местното килийно училище, след което станал клисар в селската църква „Св. Никола“.³⁾ През 1852 г. чичо му Лулчо Кабзамалина го изпратил в метоха на Рилския манастир в Самоков, за да се доизучи и подготви за свещеник.⁴⁾

През 1854 г. Груйо Тренчов се завърнал в родното си село и в продължение на две-три зими бил учител в килийното училище и църковен певец. След това две години учителствал в селата Овчеполци и Тополи дол.⁵⁾ През 1858 г. Груйо се оженил за съселянката се Нейка Метева и Пловдивският владика Паисий го ръкоположил за свещеник в селата Овчеполци и Тополи

дол. До 1863 г. служил и учителствал в тези две села, а след като починал старият бански свещеник, съселяните му го изискали и той се преместил в с. Баня.⁶⁾

От брака си с Нейка Мутева поп Груйо имал пет дъщери, от които втората – Мина, четвъртата и петата (които били близначки) – Мария и Стана, починали наскоро след раждането. През 1863 г., когато се родили и починали близначките, предала Богу дух и съпругата му. Така младият свещеник останал вдовец с две невръстни дъщери – Димитра (1858 – 1918) и Анна (1862 – 1925).⁷⁾ Животът на този духовен пастир и поборник не бил лек – сам трябвало да се грижи и да възпитава двете си деца, да служи в две села, да учителства, да се занимава и с обществена дейност – бил член на училищното настоятелство, на Българското ученолюбиво дружество „Мравка“ в с. Баня, а по-късно посветил живота си на националноосвободителната борба.⁸⁾

При своите революционни обиколки Васил Левски посещавал и с. Баня, като отсядал в къщата на комшията на поп Груйо – Стоян Иванов Каралеов, който бил учител в Панагюрище. На революционните сбирки в дома на Каралеов бил викан и будният поп, който бързо бил спечелен за революционното дело.⁹⁾ Залявянето и обесването на Апостола внесло смут и разпадане на Вътрешната революционна организация. Няколко години по-късно, през декември 1875 г., Гюргевският революционен комитет взел решение за подготовка и провеждане на въстание в поробена България. Страната била разделена на революционни окръзи и били определени техните апостоли.¹⁰⁾

Най-трескава подготовка била извършена в IV Панагюрски революционен окръг, където апостоли били Панайот Волов и Георги Бенковски. Фактически Г. Бенковски посетил с. Баня вечерта на 8 февруари 1876 г., придружен от члена на Панагюрския революционен комитет Ильо Стоянов. Двамата революционни дейци отседнали в дома на даскал Стоян Каралеов и извикали поп Груйо. Последният довел на събранието даскал Тодор Стоянов, поп Стоян Димитров и Атанас Калаянов.¹¹⁾ Тогава бил учреден местен революционен комитет, за председател на който единодушно избрали поп Груйо, който от този ден нататък се посветил изцяло на народното дело и станал един от най-близките, верни и неразделни съратници на Бенковски.¹²⁾

Поп Груйо Тренчов превърнал дома си в комитетско свърталище. Двете му невръстни дъщери Димитра и Анна също били посветени в готвеното въстание и ангажирани с конкретни задачи. В неговия дом ношували революционни дейци, провеждали се съвещания, взимали се делови решения. В къщата на поп Груйо Бенковски се чувствал най-спокоен и се разпореждал като у дома си.¹³⁾

По предложение на Г. Бенковски поп Груйо бил повикан да присъства и участва при заклинанието на панагюрските дейци. Това заклинание станало на 25 март 1876 г. през нощта в местността Полето, извън града край Тепето,

по пътя за с. Мечка. Банският поп със сабя и кръст в ръце накарал множеството да повтаря свещените думи: „Тако ми светое име Божие, тако ми светлосие оръжие, тако ми майчино сладкое млеко, за свобода и отечество да умрем юнашки! До последна капка кръвта ще си пролея, догде врагу и тирану одолея, назад не ще да се повърна, догде желанието си не изпълня. Такова обещание сега давам, за в бъдеще пред Бога ще отговарям!“¹⁴⁾ След клетвата попът произнесъл кратка и вдъхновена реч, като призовал всемогъщия Бог да ги благослови и да ги пази от всякакво зло.¹⁵⁾

На 11 април 1876 г., Томина неделя,¹⁶⁾ поп Груйо пристигнал на Оборище, за да участва в Първото Велико народно събрание. Два дни по-късно, на 13 април вечерта, той довел на това историческо място Бенковски и дружината му.¹⁷⁾ На следващия ден, 14 април 1876 г., преди събранието да започне делова работа, поп Груйо в съслужение с други свещеници подвел под клетва делегатите от IV Панагюрски революционен окръг. Клетвата била произнесена от поп Груйо, а представителите повтаряли след него. Накрая темпераментният свещеник благословил като архиерей множеството и си позволил да произнесе вдъхновена реч.¹⁸⁾

Датата на избухването на въстанието била определена за 1 май 1876 г., но предателството на Ненко Стоянов Терзийски (Балдовеца) ускорило събитията и първата пушка гръмнала на 20 април 1876 г. в Копривщица. Същия ден поп Груйо ходил в Панагюрище и се осведомил от Г. Бенковски какво да предприеме. Веднага се върнал в родното си село Бая начело на една чета от 30 въстаници и под звъна на църковните камбани обявил въстанието. Селяните посрещнали своя поп и дружината му с буйна радост и целували просълзени златния кръст.¹⁹⁾

На 22 април 1876 г. с активното участие на поп Груйо било тържествено осветено панагюрското знаме, ушито от Райна Футекова (Княгиня).²⁰⁾ След това банският свещеник взел дейно участие в боевете край Панагюрище и района. Турците от с. Бая изпратили нарочна потеря да залови легендарния поп и другарите му, но тя не ги открила. Тогава прибегнали до жестока и крайна мярка – пратили жените и децата им да ги открият и доведат в селото, като ги заплашили със смъртно наказание. Когато седмината бански четници слезли в селото, поп Груйо проявил изключителна смелост, като поел цялата отговорност върху себе си.²¹⁾

Под стража поп Груйо бил откаран в Панагюрище, а след това в Пазарджик. Заради дръзкото му държане и хитрите му отговори турците го пребили от бой и го оковали във вериги. След 16 дни тормоз го преместили в пловдивския затвор, където изтезанията продължили. Освободили го едва в началото на декември 1876 г. след общата амнистия.²²⁾

Кратко се радвал поп Груйо на освобождението си. Докато лекувал раните си и позакрепнал у доброжелателни роднини (турците опожарили къщата му),

започнала Руско-турската освободителна война. Турските власти отново изпълнили затворите с непокорни и свободолюбиви българи, между които бил и той. Военен съд го осъдил на заточение и заедно със 140 души хасковци го изпратил за Цариград, а оттам за град Коня в Мала Азия. В тамошните зандани поп Груйо прокарал четири месеца. Освободен бил на 26 март 1878 г., а се завърнал в родното си село на 13 април с. г.²³⁾

След завръщането си от заточение поп Груйо възстановил изгорения си дом и скътал грижливо въстаническите си дрехи и въоръжение. Съселяните му го наричали „живото сребро“ – бил весела и жизнена личност, доста темпераментна, почти не се спирал на едно място, дори когато се черпел с приятели, задължително обикалял всички кръчми, като постоянно седалище му била Стояновата кръчма.²⁴⁾ Докато бил жив, всяка година на 20 април ходел на местността Оборище, за да извършва панихида и водосвет за загиналите си бойни другари.²⁵⁾

Поп Груйо получавал скромна поборническа пенсия в размер на 60 лв. През 1890 г. поради старост той напуснал свещеническата служба. Вече 60-годишен поп Груйо решил да запази за поколенията своите спомени за славната Априлска епопея. През 1897 г. написал 248 страници от обикновени ученически тетрадки, в които в стихотворна форма разказал за подготовката и хода на Априлското въстание в IV революционен окръг, за неговото жестоко потушаване и за страданията на въстаниците по затворите и в заточение.

На 17 ноември 1908 г. вече 72-годишният поборник свещеник Груйо Тренчов склопил очи в родното си село. По негово желание го погребали в селските гробища, а не както му се полагало в черковния двор.²⁶⁾ За поколенията са запазени част от неговите въстанически вещи²⁷⁾ и най-вече записките му, които го разкриват като истински църковно-народен деец и революционер.

Поемата, която поп Груйо написал през 1897 – 1898 г. за Априлското въстание в IV Панагюрски революционен окръг, дълго време стояла в дома на стария свещеник. За първи път тя попаднала в ръцете на специалист изследовател през лятото на 1903 г. Тогава историкът Димитър Страшимиров започнал да обикаля революционните гнезда в Средногорието и да събира сведения чрез устни разкази на очевидци във връзка с написването на „История на Априлското въстание“.²⁸⁾ Той посетил и село Баня, където се срещнал с възрастния вече поп Груйо, разговарял е подробно с него и е видял ръкописната поема за преживяванията на банския поп в Априлската епопея. Страшимиров е изявил желание да вземе и подробно да проучи този ръкопис, но авторът отказал да му предаде оригинала. Постигнато било споразумение, вероятно срещу известно възнаграждение, поп Груйо да препише поемата и да изпрати преписа на Д. Страшимиров. Обещанието било изпълнено и скоро (вероятно след 2 – 3 месеца) старият бански свещеник изпратил по пощата три ученически тетрадки с преписа на своите преживелици. Историкът на Априлското въс-

тание е проучил обстойно тези стихотворни спомени и ги използвал при написването на тритомния си труд. Така например в том II има някои цитати от поемата.²⁹⁾ По-късно преписът на Д. Страшимиров бил откупен от Народната библиотека в София за архива на Възраждането (днес Български исторически архив) за сумата от 20 лв.³⁰⁾ Характерно за този препис е, че е направен на три стандартни ученически тетрадки, неподвързани заедно, и съдържа общо 127 листа, или 240 изписани страници. Писано е с черно (поизбеляло) мастило, без оцветяване на първите букви. Личи, че е преписвано набързо, като на места тук-там има съвсем незначителни текстови различия с оригинала.

След смъртта на поп Груйо през 1908 г. оригиналът на поемата „Записки по Средногорското въстание“ останал на съхранение заедно с много други вещи и оръжия у неговия внук Делчо Иванов Оливеров – син на дъщеря му Анна. През втората половина на 30-те години на XX в. писателят Зв. Цонев посетил с. Баня и се запознал с този внук, който му подарил ръкописа с цел да бъде публикуван.³¹⁾ Цонев подготвил поемата за издаване, като написал и цяло изследване за поп Груйо и неговото участие в Априлското въстание. През 1939 – 1940 г. двете неща, обединени в една книга, били отпечатани с помощта на Панагюрското свещеническо братство в 3000 тираж в печатницата на С. М. Стойков в София.³²⁾ Шест години по-късно писателят предложил на Св. Синод да откупи ръкописа на поемата за нуждите на Църковния музей. С решение на Св. Синод от 28 юни 1946 г. въпросната поема била откупена за 20 000 лв.³³⁾

Поемата „Записки по Средногорското въстание“ е била писана от поп Груйо върху листове от стандартни ученически тетрадки, употребявани у нас в края на миналия век. Това са 124 листа с формат 15,5 x 20,5 см. Пагинацията е оригинална по страници от 1 до 248 с арабски цифри. Писано е с черно мастило на двустишия – по 7 двустишия на страница. Характерното е, че началната буква на всеки ред е изписана с цветен молив – редуване на синьо и червено. Подвързията е от дебели картонени корици, облепени с цветна (мозаична) хартия, като ъглите и гърбът са от тънка кожа. Гърбът на подвързията е украсен с шамповани бронзирани растителни орнаменти и с надпис „Записки по Средногорското въстание“. Фактически това е единственото официално название на поемата, понеже друго вътре в ръкописа липсва. При подвързията в началото и в края са прибавени по четири бели листа, които сега са празни. В началото, след първите четири подвързийни листа е запазена първата корица на една от тетрадките, върху които е писана поемата. Средата на тази корица е оформена като етикет със следните надписи: „Свободна България; УПРАЖНЕНИЯ по... на... учени... от...на... в...“. Напротив върху този етикет с черно мастило е записано: „На поп Груйо Писанието“, а под него с друг почерк е прибавено „От 1897 и 98 година в с. Баня“.³⁴⁾ На гърба на тази корица е записана уводната част на поемата: „Читатели родолюбиви, бъдете и за мене милостиви...“. В самия текст на „Записките“

между някои двустишия има поставени хоризонтални сини линии – нещо като разделяне на отделни глави или части.

Това съчинение на поп Груйо, което представлява поема за Априлското въстание, е доста наивно и далеч под достойнствата на една такава поетична творба. Фактически авторът се е опитал да разкаже в мерена реч на тогавашния говорим в с. Баня език своите преживявания от участието си във въстанието от 1876 г. Няма да се спирам върху анализа на художествените достойнства на „поемата“ в кавички, в случая за нас тя представлява най-вече интерес като спомен на очевидец и участник в едно значимо историческо събитие, определено от специалистите като „буржоазно-демократична революция“.³⁵⁾ Авторът, слабо грамотен български възрожденски свещеник, с неподправеност и наивна простота отприщва душата си и последователно, в хронологичен порядък „излива“ спомените си отпреди повече от две десетилетия. На места се забелязват доста сполучливи поетични отклонения, които обаче не са оригинални авторови бисери, а чужди заемки. Интересното в случая е, че банският свещеник е черпил с пълни шепи от поемата „Горский пътник“ на идеолога на националноосвободителното ни движение Г. С. Раковски. Тази поема авторът написва в средата на 50-те години на XIX в. и издава през 1857 г. в Нови Сад, в печатницата на Медакович.³⁶⁾ Тя била доста популярна за времето си и твърде много е спомогнала за политическото свестяване на поробения български народ. Тази поема е разбудила патриотичните и революционните чувства на българите и „с право може да се счита за начало на революционната поезия у нас“.³⁷⁾ Както твърди биографът на поп Груйо Зв. Цонев, той лично е видял в старото банско училище и в читалището много стари книги, между които и „Горский пътник“ на Г. С. Раковски.³⁸⁾ Не е изключено поп Груйо да е притежавал и личен екземпляр от тази поема, тъй като е имал богата библиотека със стари книги, раздадени по-късно от неговия внук Делчо Оливеров.³⁹⁾

Банският свещеник е бил омаян от перото на Раковски и поемата му „Горский пътник“ е била вероятно неговата настолна книга. От беглите сравнения на поемата на Раковски и „Записките“ на поп Груйо Тренчов се вижда, че последният свободно и с лека ръка е заимствал цели пасажки. Ето и няколко примера за нагледност.

У Раковски:

„Нощно светило, луна изтече...“⁴⁰⁾

У поп Груйо:

„И нощно светило, луна изтече...“⁴¹⁾

У Раковски:

„Весела красна пролет беше,
с цветя благоуханни всешарна,
лепо земя се вся зеленееше

.....

Слънце претопли зари си пръска

.....

светло към въздух зрачни ги ласка...^{“42)}

У поп Груйо:

„Весела, красна пролет беше,

Лепо се вся земля зеленееше,

.....

Слънце претопли зари си спуща

Към зрачни въздух ги ласка“.⁴³⁾

У Раковски:

„Тънки прохладни вятър там вей!

Смин, тамянуга въздух услажда!

Здравец зелен в камен зеленей!

Росен, горов цвят, тамо се ражда!“⁴⁴⁾

(И прочие...)

Публикацията на поемата, която през 1939 г. е направил Зв. Цонев, страда от някои твърде съществени грешки и пропуски. Първо, той е сложил свое заглавие „Епопея на Априлското въстание“ от поп Груйо,⁴⁵⁾ а е изоставил оригиналното авторско название „Записки по Средногорското въстание“. Второ, той не е отбелязал страниците на ръкописа. Трето, разделял е текста на глави по свое усмотрение, а не както авторът е отбелязал с хоризонтална синя линия. Четвърто, срещат се доста разночетения; пето, изглежда по невнимание и небрежност са изпуснати съюзи, предлози, думи и цели изречения; шесто, липсва система в нормализирането на текста – на места е направена, на други не е, а е запазен старият правопис. Освен това изданието на Зв. Цонев отдавна е библиографска рядкост. Ето защо през 1993 г. направих ново издание на поемата на поп Груйо Бански въз основа на оригинала, съхраняван сега в Църковноисторическия и архивен институт при Българската патриаршия.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. Колев, Л. (1978). Духовници – участници в националноосвободителните борби на нашия народ. – В: Известия на ЦИАИ и ЦЦИАМ, т. I, С. с. 159 – 423.
2. Цонев, Зв. (1939). С кръст и меч. Поп Груйо и Априлското въстание 1876, С., с. 20.
3. Пак там, с. 24 – 25.
4. Архим. Климент Рилец, Метохът на Рилския манастир в Самоков. – сп. Духовна култура, кн. 10, 1976, с. 36.

5. Цонев, пос. съч., с. 27.
6. Пак там, с. 29.
7. Вж. Родословното дърво на поп Груйо у Кръстев, Ст. (1977). Поп Груйо Тренчов Бански. – В: Априлското въстание и Българската православна църква, С. с. 181.
8. Вж. Темелски, Хр. (1993). Поп Груйо Тренчов и неговата поема за Априлското въстание. – В: Поп Груйо Тренчов, Записки по Средногорското въстание, С., с. III и сл.
9. Цонев, пос. съч., с. 37 – 38.
10. Дойнов, Д. (1986). Гюргевският революционен комитет, С., с. 73.
11. Тренчов, Г. (1993). Записки по Средногорското въстание, С., с. 3.
12. Страшимиров, Д. Т. (1907). История на Априлското въстание, т. II. Приготовления, Пловдив, с. 101.; Вж. Шопов, И. (1972). Поп Груйо Тренчов (Бански) – В: Оборищенци. Сборник от исторически очерци за народните представители на Оборище през 1876 година, С., с. 260.
13. Вж. Темелски, Хр., пос. съч., с. V и сл.
14. Поп Груйо Тренчов, Записки по Средногорското въстание..., с. 21.
15. Пак там, с. 22.
16. Втората неделя след Пасха се нарича Томина неделя. През 1876 г. Пасхата (Великден) е била на 4 април.
17. Вж. Темелски, Хр., пос. съч., с. X – XI.
18. Поп Груйо Тренчов, Записки по Средногорското въстание..., с. 56 – 58.
19. Вж. Темелски, Хр., пос. съч., с. XIII.
20. Стоянов, З. (1986). Записки по българските въстания. Разказ на очевидци 1870 – 1876, С., с. 304 – 305.
21. Цонев, пос. съч., с. 200 – 201.
22. Поп Груйо Тренчов, Записки по Средногорското въстание..., с. 130.
23. Вж. Темелски, Хр., пос. съч., с. XIX.
24. Вж. Балджиев, В. Т. (1888). Пътни бележки. Поп Груйо. – сп. Труд, год. II, кн. 1, с. 12.
25. Делирадев, П. (1929). Огнища на свободата (Бузлуджа, Оборище, Околчица, Шипка), С., с. 16.
26. Бойчев, Я. (1986). Заклинателят на оборищенци, С., с. 100.
27. Една част от тях се пазят в Панагюрския исторически музей (сабията, пушката, пищовът и знамето на 12 Банска чета); други – в Пловдивския исторически музей (икони, книги, епитрахил, кръст и кожени дисаги); а седлото на коня му Алчо било предадено още на времето в Софийския народен музей (сега Етнографския музей); други вещи са запазени в къщата музей „Поп Груйо“ в с. Баня.

28. Велева, М., Д. Страшимиров. (1972). Исторически очерк, С., с. 79.
29. Страшимиров, пос. съч., с. 101 и сл.
30. Той се съхранява в НБКМ – БИА, сиг. II А 8532.
31. Цонев, пос. съч., с. 18.; Вж. и Кръстев, Ст., пос. съч., с. 177 – 178.
32. Книгата обема 334 стр., от които поемата обхваща повече от 100 стр. (от с. 227 до с. 318).
33. До 1 февруари 1987 г. поемата беше в Централния църковен историко-археологически музей, а след тази дата заедно с всички ръкописи и документи беше прехвърлена в Църковноисторическия и архивен институт при Българската патриаршия, инв. № 960.
34. Тези бележки досега не са разчитани и публикувани.
35. Вж. Гандев, Хр. (1974). Априлското въстание 1876, С., с. 177.
36. Вж. Пенев, Б. (1977). История на новата българска литература, т. III, С., с. 222 – 223.
37. Пак там, с. 226.
38. Цонев, пос. съч., с. 22.
39. Кръстев, пос. съч., с. 178.
40. Вж. Раковски, Г. С. (1983). Съчинения, т. I. Проза и поезия, С., с. 191.
41. Поп Груйо Тренчов, Записки по Средногорското въстание..., с. 9.
42. Раковски, пос. съч., с. 180.
43. Поп Груйо Тренчов, Записки по Средногорското въстание..., с. 24.
44. Раковски, пос. съч., с. 184.
45. Цонев, пос. съч., с. 225.

PRIEST GRUYO TRENCHOV AND HIS POEM DEVOTED TO THE APRIL UPRISING OF 1876

Abstract. The article reveals some moments of the life of pop Gruyo Trenchov - an ardent revolutionary who participated in The April uprising of 1876. He is author of a poem, that reflected his memories of the heroic epic.

✉ **Dr. Hristo Temelski, Assoc. Prof.**
Church-Historical and Archival Institute
19, St. Nedelya Sq.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: htemelski@mail.ru